

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
TEOLOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA ETIKY, PSYCHOLOGIE A CHARITATIVNÍ PRÁCE

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

KONKRÉTNÍ PŘÍSTUP K SOCIÁLNÍ EXKLUZI V USA U MLÁDEŽE

Vedoucí práce: Mgr. Lucie Maliňáková
Autor práce: Zuzana Foltinová
Studijní obor: Sociální a charitativní práce
Forma studia: Prezenční
Ročník: V.

2014

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s §47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích, dne 31. července 2014

Podpis studentky:

Poděkování

Děkuji vedoucí mé bakalářské práce Mgr. Lucii Maliňákové za trpělivost, cenné rady a metodické vedení práce. Její ochota a odborné vedení mě motivovala k dokončení práce. Mé poděkování patří dále Mgr. Tomáši Veberovi, Th. D., který mě inspiroval k volbě tématu.

Obsah

Úvod.....	6
1 Popis výzkumného přístupu a základní údaje o organizaci.....	8
2 Chudoba jako možný předpoklad sociální exkluze.....	11
2.1 Koncepce chudoby	11
2.2 Definice a obsah konceptu sociální exkluze	12
2.3 Osoby ohrožené sociální exkluzí	13
2.4 Dimenze sociálního vyloučení	14
2.5 Prostorové vyloučení – viditelný projev sociální exkluze	15
2.6 Faktory ovlivňující vyloučení (Zpráva Youth Social Exclusion and Lessons from Youth Work).....	17
3 Riziková mládež	19
3.1 Definice mládeže.....	19
3.1.1 Období pubescence a závažná rizika v tomto období.....	20
3.1.2 Období adolescence a závažná rizika v tomto období.....	21
3.2 Vrozené faktory disponující k sociálnímu selhání	21
3.3 Přístup při práci s rizikovou mládeží	21
3.3.1 Přístup orientovaný na člověka.....	22
3.3.2 Přístup orientovaný na úkoly	22
3.3.3 Antiopresivní přístupy	24
3.4 Vybrané metody práce s rizikovou mládeží.....	26
4 Zúčastněné pozorování v letním táboře Morry`s camp.....	27
4.1 Vypozorované přístupy při práci se sociálně vyloučenou mládeží v táboře Morry`s camp.....	31
4.1.1 Vypozorované podobnosti s přístupem orientovaným na člověka.....	31
4.1.2 Vypozorované podobnosti s přístupem orientovaným na úkoly	32
4.1.3 Vypozorované podobnosti s antiopresivními přístupy	33
4.2 Výchova a působení na mládež mimo vyučování v táboře Morry`s camp	33
4.3 Význam komunity a komunitní práce v táboře Morry`s camp	34
Závěr.....	35
Seznam použité literatury	38

Abstrakt.....41

Abstract.....42

Úvod

Sociální vyloučení. Toto slovní spojení je snad jedno z nejčastějších, se kterým se jako studentka oboru Sociální a charitativní práce při svém studiu setkávám. Existuje však obecně platné, jediné a správné, nahlížení na osoby sociálně vyloučené?

V posledních dvou letech jsem vycestovala do Spojených států v rámci studentského programu Camp USA. V létě 2012 jsem měla příležitost pracovat v soukromém dětském letním táboře pro židovské děti a luxusních lázních pro seniory. Avšak má druhá návštěva USA se pro mě stala zajímavější vzhledem k mému zaměření studia. V létě 2013, tedy v druhém roce mého působení v programu, jsem měla možnost pracovat v dětském táboře, který se věnoval sociálně vyloučené mládeži. Jednalo se o mládež afroamerického (80 %)¹ a hispánského (20 %)² původu. Studium oboru se mi úzce propojilo s nově získanou zkušeností ze zahraničního pobytu. Nutný teoretický základ získaný na půdě akademické, se mi stal nosným pilířem při samotné práci v táboře. Po této neocenitelné zkušenosti, se problematika sociálně vyloučených obecně stala tématem, o které jsem se začala více zajímat a je hlavním impulsem k napsání mé bakalářské práce.

Cílem mé bakalářské práce je popsat možný přístup k sociálně vyloučené mládeži v konkrétním americkém letním táboře na základě zúčastněného pozorování. Pokusím se najít podobnost s přístupy používanými v sociální práci, které uvádí Pavel Navrátil ve své knize *Teorie a metody sociální práce*.

Má práce bude obsahovat dvě hlavní oblasti – teoretickou část, ve které popíši výzkumný přístup, cíl bakalářské práce a uvedu základní údaje o organizaci Project Morry. V následující kapitole se věnuji problematice chudoby, jako možného předpokladu sociální exkluze, definuji chudobu a obsah konceptu sociální exkluze. Dále vyjmenuji osoby ohrožené sociální exkluzí a závěrem zmíním dimenzi sociálního vyloučení. Zvláště se budu věnovat prostorovému vyloučení, které je považováno za viditelný projev sociální exkluze.³ Ve třetí kapitole definuji rizikovou mládež a charakterizuji rizika, se kterými se mládež může v období pubescence a adolescence potýkat. Pozornost věnuji také vrozeným faktorům disponujícím k sociálnímu selhání. Dále teoreticky uvedu přístupy při práci s rizikovou mládeží. Konkrétně se budu věnovat přístupu orientovanému na člověka, přístupu orientovanému na úkoly a

¹ Můj vlastní odhad.

² Můj vlastní odhad.

³ Srov. TOUŠEK, L. *Sociální vyloučení a prostorová segregace*. Plzeň: CAAT, 2007, s. 6

antiopresivním přístupům. Ryze teoretickou část zakončím vybranými metodami práce s rizikovou mládeží. Jako příklad uvedu sociálně aktivizační činnosti pro rodiny s dětmi.

Čtvrtou kapitolu, tedy již praktickou část práce, postavím na samotném zúčastněném pozorování způsobu práce s mládeží v USA, konkrétně v letním táboře Morry`s camp. Na jednotlivých příkladech přístupu realizovaných v Morry`s campu uvedu jejich možnou podobnost s přístupy uvedenými v knize Pavla Navrátila, *Teorie a metody sociální práce*. Poté zdůrazním relevantnost výchovy mimo školní prostředí potvrzenou vlastním pobytem v táboře Morry`s camp. V závěru praktické části dále uvedu význam komunity a komunitní práce v Morry`s campu. Komunitní práce je určitým charakteristickým znakem pro sociální práci v USA. Dále zde uvádím problémové okruhy, které pomáhá komunitní práce řešit.

Na skupinu mládeže se zaměřuji z důvodu určité míry ovlivnitelnosti k pozitivním hodnotám.⁴ Myslím, že v tomto období je nejvhodnější prevence proti nepříznivým životním situacím a následnému sociálnímu vyloučení. Pro účely mé bakalářské práce a v závislosti na osobní zkušenosti, si dovoluji z pozice člena Support Staff⁵ nazývat mládež „dětmi“, přestože daná cílová skupina, která v táboře pobývala, z hlediska vývojové psychologie již přesahuje charakteristiku období dětství.⁶ V textu jsou místy použité nadpisy zvýrazněné pouze kurzívou. Tuto úpravu jsem volila z důvodu odlišení informací, které jsou v textu uvedeny doplňkově. Jedná se o informace, které slouží k rozšíření informací uvedených pod tučnými nadpisy.

Bakalářská práce se opírá o české a anglické literární zdroje, využitě převážně v teoretické části práce. Dále čerpám z různých internetových stránek a oficiálních stránek neziskové organizace Project Morry, která je zřizovatelem letního tábora pro mládež ze sociálně vyloučených rodin, Morry`s campu. Na základě vlastního pozorování při mých několikaměsíčních pobytech na území USA, si dovoluji bakalářskou práci obohatit o mé postřehy a poznatky vztahující se k problematice sociálně vyloučené mládeže. Celý text bude místy pod čarou obohacen o subjektivní výpovědi personálu.

⁴ Srov. LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. Praha: GRADA, 1998, s. 144.

⁵ Rozdělení personálu v letním táboře Morry`s campu bude blíže vysvětleno v kapitole *Zúčastněné pozorování v Morry`s campu*.

⁶ Srov. LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. Praha: GRADA, 1998, s. 101 – 138.

1 Popis výzkumného přístupu a základní údaje o organizaci

Volba výzkumné strategie

Pro naplnění cíle práce uvedeného v úvodu, jsem si zvolila kvalitativní výzkumnou strategii. Vzhledem k charakteru pojetí mé bakalářské práce, která se z velké části opírá o osobní zkušenost založené na přímé participaci, se mi jeví jako nejvhodnější.

Kvalitativní výzkum je charakteristický vzájemnou interakcí mezi výzkumníkem (tzn. mnou) a sledovanou skupinou (sociálně vyloučenými dětmi), reciproční působení má podobu časově delšího setrvání s monitorovanou skupinou. V neposlední řadě typickým předpokladem kvalitativního výzkumu je snížení odstupe od sledované skupiny na nejnižší možnou úroveň.⁷

Standardizace u kvalitativního výzkumu je velmi malá. Proto je komplikované u tohoto výzkumu vytvářet obecné pojmy a zákonitosti a vztáhnout výsledky z mého vzorku na celou populaci jedinců, protože zde dochází k redukci počtu zkoumaných.⁸ Nebudu se tedy o ni v rámci mé práce pokoušet.

Technika sběru dat

Pro svůj výzkum jsem si zvolila nejpoužívanější techniku sběru dat v kvalitativní výzkumné strategii, techniku *zúčastněného pozorování*.⁹

Vzhledem ke skutečnosti, že jsem s cílovou skupinou byla v každodenním styku¹⁰, a stala se přirozenou součástí jejich prostředí po dobu šesti týdnů, se tato technika přímo nabízela. Interakce s účastníky výzkumu založená na každodenní participaci, se pro mě stala nosným základem mého výzkumu.

Stanovený cíl

Cílem bakalářské práce je popsat možný přístup k sociálně vyloučené mládeži v USA na základě zúčastněného pozorování realizovaném v letním dětském táboře Morry`s camp. Pokusím se v konkrétním americkém přístupu realizovaném v táboře

⁷ Srov. HENDL, J., *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metoda a aplikace*. Praha: Portál, 2008, s. 50.

⁸ Srov. tamtéž, s. 50.

⁹ Srov. ŽIŽLAVSKÝ, M., *Metodologie pro Sociální politiku a sociální práci*. Brno: Masarykova univerzita, 2003, s. 108 - 109.

¹⁰ Každý den jsem se v kuchyni věnovala skupině dětí, která se podílela na přípravě pokrmu. Podrobněji vysvětleno v *Má role a pracovní zařazení v táboře*.

najít podobnost s přístupy v sociální práci, které uvádí Pavel Navrátil v knize *Teorie a metody sociální práce*.¹¹

Cílem práce není vytvářet obecně platné teorie přístupu a nové redefinice zavedených strategií.

Základní informace o organizaci a její cíle, cílové skupině

Základní informace o organizaci a její cíle

Zřizovatelem Morry's campu je nezisková organizace s názvem Project Morry, která se celoročně zaměřuje na různé volnočasové a integrační programy, ve kterých se preventivně věnuje skupinám sociálně vyloučeným. Pobyt je hrazen samotnou organizací, čímž mizí bariéra finanční nedostupnosti pro rodiny, ze kterých děti pocházejí.¹²

Project Morry si klade za cíl působit jednotlivě na každé dítě tak, aby vzrostly jeho sociální dovednosti, posílila se sebeúcta. Snaží se, aby každé dítě přijalo pozitivní hodnoty (např. toleranci, přátelství, respekt, spolehlivost...) a smysl pro větší odpovědnost.¹³

Cílová skupina, které se organizace věnuje

Cílovou skupinou, se kterou organizace pracuje, je americká mládež ve věku 9 – 18 let, převážně afroamerického a hispánského původu.

Této mládeži se Project Morry věnuje celoročně, členové organizace jsou s nimi v osobním kontaktu a prosociálně na ně působí. Podpora organizace spočívá v monitorování jejich studijních výsledků, děti mají možnost účastnit se celoročně kulturních aktivit pořádaných organizací.¹⁴

Má role a pracovní zařazení v táboře

Mé pracovní zařazení spadalo do Support Staff, konkrétně do skupiny personálu, který zajišťoval stravování a zásobování celého tábora. Každý den před podáváním jídla mi personál z Kid Specialist přidělil skupinu sedmi dětí, které mi pomáhaly s konečnou,

¹¹ NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Marek Zeman, 2001.

¹² Srov. Project Morry [online]. In: *Our Programs*, Poslední aktualizace 2009 [Citováno 13. 1. 2014], dostupné na WWW: <<http://www.projectmorry.org/pages/our-programs/introduction.php>>.

¹³ Srov. Project Morry [online]. In: *Our Programs*, Poslední aktualizace 2009 [Citováno 13. 1. 2014], dostupné na WWW: <<http://www.projectmorry.org/pages/our-programs/introduction.php>>.

¹⁴ Srov. Project Morry [online]. In: *Our Programs*, Poslední aktualizace 2009 [Citováno 13. 1. 2014], dostupné na WWW: <<http://www.projectmorry.org/pages/our-programs/introduction.php>>.

zejména s estetickou stránkou přípravy jídla. Jednalo se zejména o finální úpravu zeleninového a ovocného baru, prostření stolů a přípravu nápojů na stoly.

Místo výzkumu

Místem výzkumu je Morry`s camp, letní tábor pro mládež. Umístění tábora je ve státě New York, severně od Port Jervis, asi dvě hodiny jízdy západně od New York City. Personál i mládež bydlí v plátěných stanech s dřevěnou podsadou. V táboře je fotbalové a basketbalové hřiště, bazén, výtvarné a hudební studio, knihovna, počítačová a vzdělávací učebna.¹⁵

¹⁵ Srov. Project Morry [online]. In: *Morry`s camp*, Poslední aktualizace 2013 [Citováno 13. 1. 2014], dostupné na WWW: <<http://www.projectmorry.org/pages/our-programs/camp-morry.php>>.

2 Chudoba jako možný předpoklad sociální exkluze

Protože právě chudoba přináší sociální vyloučení¹⁶, je vhodné si definovat a popsat, co to chudoba v současném světě je.

Otázkou chudoby se zabývá lidstvo prakticky od jejího vzniku. Chudoba se stala fenoménem, který je přítomný jak v rozvojových, tak ale také ve vyspělých státech světa. Každá vyspělá společnost by se měla problému chudoby plně věnovat vytvořením určitého klíče, kterým by se přistupovalo k jeho řešení. Nejlépe se nepřetržitě snažit o vytvoření poměrů, které by preventivně předcházely samotnému vzniku chudoby.¹⁷

Chudoba v moderní západní společnosti neřeší otázku smrti hladem, ale jedná se spíše o problém deprivace, nerovnosti a nedosažitelnosti.¹⁸

2.1 Koncepce chudoby

„Chudoba je stav, který je důsledkem nerovného přístupu k rozdělovanému bohatství společnosti, jejím materiálním zdrojům, kdy životní podmínky a uspokojení základních potřeb není v potřebné míře zabezpečeno dostatečnými zdroji (příjmy, statky) a kdy tyto příjmy nelze z nějakých objektivních příčin zvýšit (stáří, invalidita, péče o dítě aj.) a kdy občan nedisponuje ani jinými zdroji či majetkem, který by mu umožnil získat prostředky ve výši, která je společností uznána jako minimální.“¹⁹

Chudoba je prožívána vždy subjektivně a samotní lidé postižení chudobou ji pociťují rozdílně a je úzce spojena se sociální, pracovní, bytovou, sídelní a zdravotní deprivací. Žítím v chudobě je myšleno především materiální strádání.²⁰ Koncepty chudoby se rozlišují na subjektivní²¹ a objektivní.

¹⁶ Srov. HALÁSKOVÁ, R. *Kapitoly ze sociální politiky*. Ostrava: Repronis Ostrava, 2003, s. 86.

¹⁷ Srov. KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. Praha: ASPI, 2007, s. 104.

¹⁸ Srov. HALÁSKOVÁ, R. *Kapitoly ze sociální politiky*. Ostrava: Repronis Ostrava, 2003, s. 85.

¹⁹ KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. Praha: ASPI, 2007, s. 105.

²⁰ Srov. KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. Praha: ASPI, 2007, s. 104.

²¹ Na následujícím příkladu uvedu, jak mohou mladí Američané subjektivně vnímat pocit vlastní chudoby. Měla jsem v USA kolegyni, která mi vyprávěla, že je velmi chudá. S tímto pocitem pravděpodobně žila již mnoho let. Proto je nucena pracovat více než v jednom zaměstnání, aby se byla schopná uživit. Zarážející byla skutečnost, že do zaměstnání dojížděla zánovní Toyotou Yaris a každou sobotu, jako úspěšné završení pracovního týdne, jsme společně navštívovaly Osaka Restaurant, vyhlášený sushi bar ve Scrantonu. Na tomto příkladu bych chtěla demonstrovat pocit potřeby životního standardu, který se opírá v tomto případě o materiální hodnoty. Jak bylo uvedeno v úvodu kapitoly, chudoba v západním světě již nespočívá v nedostatku potravin a ohrožení smrtí hladem. V rámci mého cestování po území Spojených států amerických jsem se setkala s někdy opravdu zarážejícím výkladem slova *chudoba*. Nelze očekávat pohledem Evropana, že „chudý Američan“ musí zákonitě vizuálně působit jako „chudák“. V závislosti na nižších cenách spotřebního zboží (oblečení, automobily, elektronika) není ani pro nízkopříjmového Američana problémem uspokojit jeho konzumní potřeby, pro tuto zemi tak typické.

Nejčastější příčiny chudoby ve vyspělém světě

Autoři zabývající se problematikou chudoby ve vyspělém světě zmiňují několik různých příčin chudoby.

Osobně se přikláním k názoru, že chudoba má původ ve třech hlavních skupinách příčin, jak uvádí Vojtěch Krebs a kol. v textu *Sociální politika*. Dle autora se jedná o skupiny příčin:

- diference ve vlastněném bohatství,
- z nízkých příjmů, které vyplývají ze zaměstnání,
- z nezaměstnanosti.²²

Oficiální hranice chudoby

Určení oficiální hranice chudoby v dané konkrétní zemi je otázka složitá. Oficiální hranice chudoby jsou ve vyspělých zemích stanovovány od počátku 60. let minulého století.²³

Obecně se předpokládá, že existují předem stanovené a dobře definované standardy spotřeby, tzv. hranice chudoby (poverty lines). Hranicí chudoby se rozumí nejnižší výše příjmu, který se ještě považuje za postačující v konkrétní zemi.²⁴

Mezinárodní práh chudoby byl v letech minulých stanoven na 1 USD na den. Světová banka v roce 2008 zvýšila práh chudoby na 1,25 USD na den.²⁵

2.2 Definice a obsah konceptu sociální exkluze

Sociální exkluze je ústředním pojmem soudobého dialogu o problémech moderních společností.²⁶

Jak jsem uvedla výše, koncept chudoby určuje problém zejména ekonomických rozměrů a vytváří dojem, že jde o důsledek osobního selhání. Avšak na sociální vyloučení bývá pohlíženo jako na následek pochybení jednoho nebo několika níže uvedených systémů:

- zákonodárství, které zabezpečuje občanskou integraci,

²² Srov. KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. Praha: ASPI, 2007, s. 111.

²³ Srov. tamtéž, s. 114.

²⁴ Srov. RAVALLION, M. *Poverty Comparisons: A Guide to Concepts and Methods*. Washington, D. C., The World Bank, 1992, s. 25.

²⁵ Srov. Wikipedie[online]. In: *Práh chudoby*. Poslední aktualizace 12. 8. 2013.

Dostupné na WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Pr%C3%A1h_chudoby#cite_note-8> .

²⁶ Srov. BARGEL, M. a kol., *Inkluze versus exkluze – dilema sociální patologie*. Brno: Institut mezioborových studií, 2010, s. 30.

- pracovního trhu, který zajišťuje ekonomickou integraci,
- sociálního státu, který podporuje integraci sociální,
- a rodiny zajišťující integraci osobní.²⁷

Na základě uvedeného je tedy možné sociální exkluzi charakterizovat jako jev, který je v jistém kontextu s mezi skupinovými vztahy. Na této úrovni vztahů je poté možné sociální exkluzi chápat jako postup, díky kterému jedna skupina hájí své výsady a privilegia uzavřením přístupu ke zdrojům, možnostem, pozicím a odměnám skupinám jiným. Sociální exkluzi lze dále pojímat jako reakci, během které jsou odsouváni určité osoby či skupiny osob na „periferii společnosti“ nebo také jako snahu o vyloučení níže zmíněných osob mimo sociální strukturu.²⁸

2.3 Osoby ohrožené sociální exkluzí

Není jednoduché vymezit jedince a kolektivy, kteří jsou ohroženi sociální exkluzí. Existuje několik možností, jak můžeme sociálně vyloučené vymezit. Například jsou do skupiny exkludovaných zařazováni:

- nedostatečně vzdělaní jedinci,
- osoby dlouhodobě či opakovaně nezaměstnané,
- lidé s handicapem, mentálním či fyzickým,
- osoby trpící nějakým druhem závislosti,
- senioři, kteří žijí sami,
- imigranti,
- příslušníci různě charakterizovaných menšin (etnické menšiny, náboženské menšiny...),
- lidé bez domova,
- osamělí rodiče (zejména matky samoživitelky),
- týrané děti...²⁹

V zemích jako Velká Británie, Francie a USA tvoří skupinu sociálně vyloučených často lidé s menšinovou etnicitou. Ve Velké Británii jsou to většinou imigranti z bývalých afrických a asijských kolonií, ve Francii se jedná nejčastěji o přistěhovalce ze severní

²⁷ Srov. WAISOVÁ, Š. *Chudoba a bohatství v současném světě*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, s. 132.

²⁸ Srov. tamtéž, s. 133.

²⁹ Srov. MAREŠ, P., HORÁKOVÁ, M., RÁKOCZYOVÁ, M. *Sociální exkluze na lokální úrovni*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2008, s. 14.

Afriky (nebo o potomky imigrantů). V USA jsou sociálním vyloučením ohroženi Afroameričané a lidé hispánského původu.³⁰

Štěpán Moravec, koordinátor terénních sociálních pracovníků organizace Člověk v tísni, uvádí, že není složité vysvětlit, proč tomu tak je. Zvyklosti, postoje a vědomosti, které rodiče v těchto kulturách předávají svým potomkům, mohou fungovat bezproblémově v původním prostředí, ze kterého menšina pochází. Avšak rozdílná kultura Evropy či USA, kde je kladen důraz na vzdělání a na hodnotu úsilí jedince, se přeměňují v nevýhody. Konkrétní rozdílnost můžeme vidět v perspektivách lidského života. Jedná se například o postoje ke vzdělání, postoje k zaměstnanosti a nezaměstnanosti, k materiálním a nemateriálním hodnotám.³¹

Je však nutné zdůraznit, že v rámci problému sociální exkluze nelze považovat automaticky, bez hlubšího studia, etnicitu jako základní předpoklad a důvod, proč jsou lidé sociálně vyloučení. Respektujeme zde fakt, že sociálně vyloučení mohou pocházet z různorodých sociálních kolektivů.³²

2.4 Dimenze sociálního vyloučení

V literatuře věnující se dimenzi sociálního vyloučení nalezneme mnoho možností, jak vymezit rozsah sociální exkluze. Petr Mareš uvádí spolu s některými autory šest klíčových atributů, kterými je sociální exkluze v moderní společnosti charakterizována.

- *multidimenzionalita* klade důraz na nutnost zohledňovat vzájemné vztahy a vlivy mezi dílčími hledisky sociálního vyloučení a jejími podmínkami. Tento znak sociální exkluze je pro nás klíčový. V literatuře věnující se dimenzi sociálního vyloučení nalezneme mnoho možností, jak vymezit rozsah sociální exkluze. Petr Mareš s odkazem na jiné autory, uvádí tři základní dimenze sociální exkluze (ekonomické vyloučení, politické vyloučení, sociální vyloučení), které budou podrobněji zmíněny později,
- *dynamika* - k sociálnímu vyloučení vede určitá úroveň nevýhod, které jsou dále posilovány, a proto se sociální exkluze může stát přetrvávajícím problémem v rámci života jednotlivce, ale zároveň problémem odehrávajícím se v průběhu života několika dalších generací,

³⁰ Srov. Kolektiv autorů, *Úvod do terénní sociální práce*. Brno: DROM, 2002, s. 3.

³¹ Srov. BARGEL, M., MÜHLPACHR, P. *Inkluze versus exkluze – dilema sociální patologie*. Brno: Institut mezioborových studií, 2010, s. 72.

³² Srov. WAISOVÁ, Š. (ed.), *Chudoba a bohatství v současném světě*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, s. 141.

- *relevantnost*. Situace exkludovaných je konfrontována se situací členů určitého celku, ze kterého byli daní jedinci vyloučeni,
- *poškození sociálních vztahů* a rozpad sociálních sítí může zapříčinit sociální izolaci, pocity odcizení a nezařazenosti či horizontální rozdělení (např. odlišné zastoupení mužů a žen v určitém odvětví),
- *omezenost místních zdrojů*. Myšleno je zde vyloučení obyvatel celého určitého území v důsledku neuspokojivosti zdrojů komunity, ve které žijí (například špatné dopravní spojení...),
- *malý vliv vyloučených nejen na většinovou společnost, ale také na vlastní osud*. Příčiny sociální exkluze jsou často strukturálního charakteru, často se tedy nejedná o záměr ostatních aktérů.³³

Tři základní dimenze sociální exkluze

Ekonomická exkluze je původem, ale zároveň důsledkem chudoby. Tvoří vyloučení ze životního standardu a šancí, které jsou běžné v dané společnosti. V současné době je základní formou sociální exkluze marginalizace na trhu práce. *Politické vyloučení* se týká zejména odejmutí občanských, politických a základním lidských práv jedincům, ale také celým kolektivům. Toto představuje jejich vyloučení z vlivu na společnost, ale zároveň na vlastní osud. *Sociální vyloučení* zabraňuje jedincům sdílet určité sociální postavení (například zaměstnání, vzdělání...) a je jim odepřena možnost participovat na sociálních, ekonomických, politických a kulturních systémech. Tyto systémy právě podporují sociální začlenění jedince do společnosti.³⁴

2.5 Prostorové vyloučení – viditelný projev sociální exkluze

Dále je vhodné neopomenout *prostorové vyloučení*. Ladislav Toušek uvádí, že prostorové vyloučení je jedním ze základních a nejvíce viditelných projevů sociální exkluze. Jedná se o situaci nebo proces odsouvání některých sociálních skupin do vzdálenějších, odlehlých oblastí a lokalit. Základem pro odsouvání jsou sociokulturní charakteristiky a ekonomický status. Na základě ekonomického statusu je jistá míra segregace přirozeným důsledkem nerovnosti ve společnosti. Avšak probíhá-li segregace

³³ Srov. MAREŠ, P., SIROVÁTKA T. *Sociální exkluze*.

³⁴ Srov. MAREŠ, P. *Faktory sociálního vyloučení*. Praha: VÚPSV, 2006, s. 22.

na základě připsaných charakteristik (etnicita, národnost, rasa), jedná se o diskriminaci.³⁵

Prostorové vyloučení se chápe jako negativní jev, protože znamená pro jedince mnohdy nepřekonatelnou hranici rozvoje jeho životních šancí. Celé skupiny obyvatel přežívají v nejhorších částech města v nevyhovujících domech s velmi nízkou úrovní vybavení. Obvyklý zde bývá také téměř nulový přístup k veřejným službám. Mládež z těchto lokalit chodí do nejhorších školských zařízení. Takto se nerovnost neustále posiluje.³⁶

S prostorovým vyloučením souvisí vznik ghett.³⁷ Jedná se o oblast, ve které nedobrovolně žijí členové nějaké sociální skupiny. Zároveň její podíl je převažující na celkové populaci dané oblasti. Ghetto je obvykle popisováno jako místo s viditelnou chudobou, vysokou nezaměstnaností a nízkou úrovní bydlení.³⁸

Negativní důsledky prostorového sociálního vyloučení souvisí s koncentrací různých skupin obyvatelstva. Je zde charakteristická izolace sociálně slabých a etnicky nebo rasově vymezených skupin obyvatel. Toto vyloučení nese s sebou různé sociální problémy, jako například kriminalitu, deviantní chování, nízkou úroveň vzdělání, nízkou zaměstnanost a podobně.³⁹

V současné době v USA se v politice USA začíná prosazovat nový přístup, který na ghetto pohlíží jako na sice neúspěšnou, ale stálou enklávu. Je zde snaha o podporu ekonomické, sociální a politické hodnoty.⁴⁰

³⁵ Srov. TOUŠEK, L. *Sociální vyloučení a prostorová segregace*. Plzeň: CAAT, 2007, s. 6.

³⁶ Srov. tamtéž.

³⁷ Srov. tamtéž, s. 7 - 9.

³⁸ Srov. SYKORA, L., TEMELOVÁ, J. *Prevence prostorové segregace*. Praha: Univerzita Karlova, Ministerstvo pro místní rozvoj, 2005, s. 7.

³⁹ Srov. tamtéž, s. 12 – 13.

⁴⁰ Srov. tamtéž, s. 15.

2.6 Faktory ovlivňující vyloučení (Zpráva Youth Social Exclusion and Lessons from Youth Work)

Zpráva s názvem Youth Social Exclusion and Lessons from Youth Work vytvořená Evropskou komisí vybrala *čtyři hlavní faktory*, které ovlivňují vyloučení mládeže.

Mezi hlavní faktory ovlivňující vyloučení zařadila:

- *diskriminaci*. Chronické a opakované zkušenosti s diskriminací na základě různých individuálních charakteristik, jako je etnický původ, pohlaví, sexuální orientace, náboženství, jazyk, zvyšují pravděpodobnost výskytu sociálního vyloučení. Toto vše nevede pouze ke zhoršujícímu se zdravotnímu a sociálnímu stavu jedince, ale také k subjektivnímu pocitu diskriminace. Toto negativně ovlivňuje mládež, kvalitu jejich života, zdraví a motivaci na participaci v politickém a kulturním životě. Skutečné nebo vnímané nerovné zacházení na základě sexuální, náboženské, kulturní nebo tělesné charakteristiky, se často promítá do překážek k přístupu ke službám, které by měly být k dispozici všem. Dokonce se může promítnout až do odepření základních lidských práv (důstojnost, svoboda, rovnost, solidarita, občanská práva...),
- *nelehké právní postavení v hostitelské zemi*, které je často způsobeno chybějícím povolením k pobytu, neexistujícím místem trvalého bydliště a nelegálností pobytu. Toto vše je předpokladem pro ztížení vymahatelnosti hospodářských a sociálních práv. Patří sem dále například nedostupnost využití zdravotní péče, zápis do formálních či neformálních vzdělávacích programů. Průzkum v USA zaměřený na mladé lidi bez domova ve věku 15 let – 24 let, ukazuje na vyšší úroveň rizikového chování. Patří sem například poskytování sexuálních služeb mladistvých výměnou za jídlo, přístřeší a za další základní potřeby.
- *nízké vzdělání*. U sociálně vyloučených mladých lidí má velký vliv na jejich schopnost zajistit si pohodlné životní podmínky zejména předčasné ukončení školní docházky a překážky v přístupu k cenově dostupnému a kvalitními vzdělání. Předčasné ukončení školní docházky má za následek nižší míru zaměstnanosti, nižší počáteční a celoživotní výdělek, horší zdravotní stav. Potvrzuje se, že lepší vzdělání jde ruku v ruce se zdravějším životním stylem, který v sobě zahrnuje konzumaci zdravější stravy a pravidelné cvičení,
- *chudobu a nezaměstnanost*. Chudoba ve spojení s nezaměstnaností je silnou hrozbou pro mladé lidi. Nezaměstnanost může vést k psychickému nepohodlí

mladého člověka prostřednictvím ohrožení jeho sebevědomí a důvěry v sociální systém. Být dlouhodobě nezaměstnaný vede k negativním sociálním návykům a posiluje pocit závislosti, bezmocnosti a úzkosti.⁴¹

Velice často dochází k situaci, že se výše uvedené faktory překrývají, čímž dochází k ještě většímu sociálnímu oslabení mladých.

Integrace sociálně znevýhodněných a vyloučených skupin

Pojetí přistěhovalectví v USA se liší tím, že Spojené státy jsou téměř celé tvořeny přistěhovalci. Z toho vychází známá teorie o integraci, která se nazývá „melting pot“ (tavící kotel). Pro ni je typický názor, že každý, kdo přijde do USA, se stává Američanem a obohátí tak stávající americkou společnost. Za zmínku jistě také stojí teorie známá pod označením „salad bowl“ (salátová mísa). Tato teorie má za úkol pojmenováním *Američan* přistěhovalce pouze sjednocovat, zůstávají však svébytnými entitami. Avšak evropské státy a Evropská unie se stále snaží k přistěhovalectví vytvořit jasný postup a způsob integrace.⁴²

⁴¹ Srov. PAOLINI, G. Zpráva *Youth Social Exclusion and Lessons from Youth Work*. Brussels: European Commission, 2011, s. 7 - 14.

⁴² Srov. *Integrace sociálně znevýhodněných a vyloučených skupin*. Praha: AMO, 2010, s. 5.

3 Riziková mládež

V této kapitole definuji mládež, zejména mládež rizikovou, charakterizuji období pubescence a adolescence a závažná rizika v tomto období. Dále zmíním vrozené faktory disponující k sociálnímu selhání. Teoreticky zde vymezím možné přístupy při práci s rizikovou mládeží, konkrétně přístup orientovaný na člověka, přístup orientovaný na úkoly a antiopresivní přístupy. Volba právě těchto přístupů je zdůvodněna v kapitole *Zúčastněné pozorování v letním táboře Morry`s camp*.

3.1 Definice mládeže

Jak uvádí Velký sociologický slovník, výraz mládež určuje ne zcela přesně omezenou věkovou skupinu. Označuje také sociální kategorii, která je definována určitými biologickými, psychologickými a sociálními znaky. Mládež spojuje skutečnost, že se nacházejí ve stejné životní etapě, která se nazývá mládí, a jsou příslušníky stejné generace. Jedná se tedy o mezivrstvu mezi dětmi a dospělými. Vyznačuje se typickými zájmy, touhami a postoji. Specifické postavení mládeže vychází ze skutečnosti, že se nacházejí v období odložené ekonomické aktivity, protože v tomto stádiu vývoje probíhá profesní příprava na vlastní ekonomickou aktivitu.⁴³

Riziková mládež

S rizikovou mládeží, jako s vážným sociálním problémem, se dějinně setkáváme až v novověku, respektive v posledních dvou stoletích. Na vzniku problémů s rizikovou mládeží měly vliv různorodé změny ve společnosti, které probíhaly v západních společnostech. Slábnou systémy sociální kontroly, jako například význam církve, působení širší rodiny a sousedů, které dříve ovlivňovaly mnohé oblasti lidského života. Dnes se však pokládají za privátní záležitost.⁴⁴

Rodina se dnes zakládá zejména z důvodu citového uspokojení dospělých a je spíše nestabilní. Mnoho dětí žije pouze s jedním z rodičů, který však, v některých případech, výchovu nezvládá. Rozchod či rozvod rodičů nesporně ovlivňuje děti obou pohlaví k problémům v jejich psychologickém a sociálním fungování na velmi dlouhou dobu.⁴⁵

⁴³ Srov. MAŘÍKOVÁ, H., PETRUSEK, M., VODÁKOVÁ, A. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996, s. 635.

⁴⁴ Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál, 2005, s. 267.

⁴⁵ Srov. tamtéž.

Je vhodné si dále charakterizovat období pubescence a adolescence a závažná rizika, která jsou pro daná období typická.

3.1.1 Období pubescence a závažná rizika v tomto období

Období pubescence bývá vymezeno zhruba od 11 do 15 let a můžeme ho rozdělit na dvě fáze, fázi prepuberty a fázi vlastní puberty. Z biologického hlediska se objevují u obou pohlaví první známky pohlavního dospívání a také zpravidla dochází ke zdatné akceleraci růstu. První pubertální fáze (prepuberta) je zakončena u dívek nástupem menarché a u chlapců první noční polucí. Fáze vlastní puberty nastává po ukončení prepuberty a přetrvává do dosažení reprodukční schopnosti. První menzes je charakteristický nepravidelným výskytem. Jeho pravidelnost a schopnost oplodnění se dostavuje zpravidla až za jeden až dva roky po první menstruaci. Schopnosti chlapců reprodukce je dosahováno o něco později, po dokončení vývoje hlavních sekundárních pohlavních znaků. Vlastní pubertu můžeme vymežit věkem do 13 do 15 let.⁴⁶

Závažná rizika v období pubescence můžeme rozdělit na rizika ze strany dítěte, rodičů a prostředí.

Mezi charakteristická *rizika, která dítě v tomto období ohrožují*, patří například zdravotní obtíže a vývojové vady. Pubescent může být opožděný za normou, která je očekávaná. Mohou se vyskytovat sociálně patologické jevy, spojené se skupinou vrstevníků, se kterou se dítě stýká. Může zde nastat riziko konzumace alkoholu, kouření a požívání návykových látek. Dítě může mít problémy s vlastní identitou a psychiatrické obtíže.⁴⁷

Rizika ze strany rodičů zahrnují například drogovou či jinou závislost, nepostačující dozor matky a otce na školní docházku a přípravu do školy, nezájem o způsob trávení volného času pubescenta.⁴⁸

Rizikové prostředí zahrnuje například sociálně vyloučené prostředí a okolí bez sociálně žádoucích vzorů, ústavní péči, problematický přístup ke vzdělání.⁴⁹

⁴⁶ Srov. LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada, 1998, s. 139.

⁴⁷ Srov. PTÁČEK, R., KUŽELOVÁ, H. *Vývojová psychologie pro sociální práci*. Praha: MPSV, 2013, s. 47

⁴⁸ Srov. tamtéž.

⁴⁹ Srov. tamtéž.

3.1.2 Období adolescence a závažná rizika v tomto období

Období adolescence zpravidla zahrnuje období od 15 do 22 let věku jedince. V tomto období se dosahuje plné reprodukční zralosti a zakončuje se fyzický růst. Pozice jedince ve společnosti se rychle mění, protože dochází k přechodu ze základní školy do učebního oboru nebo dále na studium. Nastávají častější a hlubší sexuální vztahy, sebepojetí adolescenta se zásadně přetváří. Znatelně se již odlišuje fyzické vzezření dívek a chlapců. Pro dívky je typické zaoblování postavy a u chlapců dochází k vyznačení svaloviny.⁵⁰

Závažná rizika v období adolescence můžeme také rozdělit na *rizika ze strany dítěte, rodičů a prostředí*. V období adolescence přetrvávají rizika ohrožující jedince v období pubescence, která jsou uvedena výše. Je vhodné však doplnit riziko neosvojení si pracovních návyků adolescenta a jeho nepodporování v rozvoji pracovních návyků ze strany rodičů.⁵¹

3.2 Vrozené faktory disponující k sociálnímu selhání

Mladý jedinec může být velmi citlivý, nebo svým chováním trápit sám sebe. Může se také provinovat proti dalším lidem či proti společenským zájmům (základní zájmy ostatních lidí a společenské zájmy jsou sepsány v zákonech). Mezi *vrozené faktory*, díky kterým jedinci disponují k sociálnímu selhání, patří deficit rozumových schopností a komunikačních dovedností, hyperaktivita, vrozená anomálie osobnosti, ale také například neatraktivní zevnějšek.⁵²

3.3 Přístup při práci s rizikovou mládeží

Jak bylo zmíněno v kapitole věnované skupinám ohroženým sociální exkluzí, v USA tvoří skupinu sociálně vyloučených často lidé s menšinovou etnicitou. Na základě etnického složení členů, které se organizace Project Morry převážně věnuje a způsobu práce s mládeží v tábore, bych v této kapitole teoreticky vymezila obdobné tři přístupy, které se v tábore na základě mého pozorování (uvedeno podrobněji v kapitole 4) prolínají. V části práce věnované zúčastněnému pozorování bych uvedla konkrétní příklady podobnosti.

⁵⁰ Srov. LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada, 1998, s. 139 – 140.

⁵¹ Srov. PTÁČEK, R., KUŽELOVÁ, H. *Vývojová psychologie pro sociální práci*.

Praha: MPSV, 2013, s. 51.

⁵² Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál, 2005, s. 268 - 269.

3.3.1 Přístup orientovaný na člověka

Carl R. Rogers je jeden z nejvýznamnějších humanistických autorů, kteří ovlivnili sociální práci. Jeho vliv je znatelný tam, kde se součástí výkonu sociální práce stala poradenská činnost. Carl R. Rogers uvádí do souvislosti způsob přístupu sociálního pracovníka ke vztahu ke klientovi a vnímání tohoto vztahu samotným klientem. Zdůrazňuje, aby pomáhající pracovník v terapeutickém vztahu se snažil o opravdovost a kongruenci, nutnou pozitivní vazbu a empatii. Ve vztahu ke konkrétnímu člověku nejde o použití určité naučené techniky, ale o skutečný zájem a opravdové sdílení vztahu. Sociální (pomáhající) pracovník zde respektuje klientovu osobnost bez hodnocení jeho chování a postojů, snaží se porozumět jeho situaci, nehodnotí, nezaujímá direktivní postoj, aktivně naslouchá a snaží se o autentické přátelství.⁵³

Rogers předpokládá klientovu jedinečnost a uvádí, že osobnost člověka se neustále vyvíjí, chápe ji jako „proces“, který ale není nikdy úplně dokončen. Mezi jeho další hlavní myšlenky, kterými definuje osobnost člověka, patří:

- právo člověka na vlastní důstojnost a rozvoj, úcta k lidské osobnosti,
- podstata člověka je přirozeně dobrá,
- způsobilost člověka být odpovědný k sobě i k druhým, uvědomovat si vlastní hodnoty,
- schopnost uspořádání a hodnocení vlastních pocitů, myšlenek a chování,
- schopnost utváření a rozvíjení pozitivních vlastností,
- schopnost konstruktivní přeměny a osobnostního vývoje k plnému uspokojivému životu.⁵⁴

Velký význam přisuzuje vztahu člověka k sobě samému, označovaném jako „sebepojetí“. Sebepojetí je podle něj z velké části ovlivněno rodičovskou výchovou. Pro vytvoření pozitivního vztahu dítěte k sobě samému je důležitá nezbytná jeho akceptace. Dítě, které vyrůstá v rodičovské lásce bez podmínek („Budu tě mít rád, když...“), se učí přijímat všechny své prožitky jako prvek vlastního JÁ.⁵⁵

3.3.2 Přístup orientovaný na úkoly

Tento přístup, jako jeden z mála, vznikl přímo v rámci sociální práce. Hlavní myšlenkou je teze, že malý úspěch rozvíjí sebedůvěru a sebeúctu a názor, že lidé se více

⁵³ Srov. NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Marek Zeman, 2001, s. 50 – 51.

⁵⁴ Srov. tamtéž, s. 51.

⁵⁵ Srov. NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Marek Zeman, 2001, s. 51.

snaží plnit úkoly, které si určili sami. Sociální pracovník pomáhá klientovi se rozhodnout, jaké úkoly chce klient plnit. Předpokladem je zde myšlenka, že lidé jsou schopni takovou volbu udělat. V tomto přístupu jsou základní hodnoty *partnerství* a *posilování*. Partnerství zde vychází z přesvědčení, že klient sám sobě je vedoucí autoritou při řešení vlastních problémů. Hledají se klientovy silné stránky, v přístupu se nesnaží sociální pracovník rozebírat klientovy nedostatky. Je zde větší snaha o pomoc než o léčení. Je důležité, aby klient porozuměl procesu pomáhání a v tomto procesu participoval intenzivně (předpokladem úspěchu je tedy aktivní role klienta v komunikaci se sociálním pracovníkem).⁵⁶

Jak uvádí Pavel Navrátil, tento přístup se používá při řešení osmi problémových okruhů. Jsou to:

- interpersonální konflikty,
- neuspokojení v sociálních vztazích,
- problémy s formálními organizacemi,
- potíže v naplňování rolí,
- problémy vznikající v souvislosti se sociálními změnami,
- reaktivní emoční úzkosti,
- neadekvátní zdroje,
- potíže s chování (behaviorální problémy).⁵⁷

Přístup orientovaný na úkoly se uskutečňuje v šesti krocích. Tyto kroky směřují k dosažení konkrétních klientových cílů. Prvním krokem je *příprava*, ve které se ověřuje legitimita intervence sociálního pracovníka. Předpokládá se zde však zřetelná legitimita zásahu. Klient tedy musí mít sám zájem vstoupit do pomáhajícího procesu. Důraz na legitimitu je kladem z důvodu nutnosti porozumění cíli spolupráce, která zvyšuje šanci na úspěch. Poté následuje *explorace problému*. V tomto kroku se formulují klientovy zájmy, které se seřadí v pořadí důležitosti. *Dohoda o cílech*, která následuje ve třetím kroku, předpokládá kongruenci sociálního pracovníka a klienta na směru změny. Ve čtvrtém a pátém kroku probíhá *formulace úkolů a jejich plnění*. Určí se četnost klientových návštěv a délka spolupráce. Posledním krokem je *terminace*

⁵⁶ Tamtéž, s. 107.

⁵⁷ Srov. tamtéž.

(ukončování), která se předpokládá od samého začátku. V jejím průběhu se testuje, jak (a zda vůbec) bylo úsilí sociálního pracovníka úspěšné.⁵⁸

3.3.3 Antiopresivní přístupy

Od konce 80. let 20. století se prosazují v moderní sociální práci přístupy, které se označují jako antidiskriminující a antiopresivní. Tyto přístupy se zabývají různými druhy útlaku, například útlakem žen, příslušníků různých ras, tříd a etnik, náboženských skupin a ostatních sociálních a kulturních skupin. Antiopresivní přístupy se charakterizují několika rysy. Za prvé, je riskantní, pokud sociální pracovník nechápe diskriminaci či opresi, které je jeho klient vystaven. Druhý princip se opírá o nutnost pochopení, že působení sociální práce může opresi posilovat nebo odstraňovat. Dalším charakteristickým rysem antiopresivních přístupů je užití imperativů, respektive důrazu na *spravedlnost, rovnost a spoluúčast*. *Důraz na spravedlnost* vychází z premisy, že s každým jedincem bude zacházeno podle jeho práv, nikomu nebudou práva omezována ani odpírána. *Imperativ rovnosti* zdůrazňuje skutečnost, aby se sociální pracovník zaměřoval na rovná práva a rovné šance, při kterých lidé dosáhnou stejných výsledků. *Imperativ spoluúčast* očekává začlenění klientů do plánování, koordinace a vyhodnocení služeb. Tímto se vytváří prostor pro zmocňování klientů a předpoklad pro poskytování služeb, které opravdu klienti potřebují. Nesmíme tedy opomenout *princip „zmocňování“* lidí. Tento koncept je individualistický a obsahuje v sobě takovou sociální práci, která lidem pomáhá získat dovednosti nutné pro zvládnutí podmínek, ve kterých žijí. *Zmocňování* také dále znamená pomoc lidem v získávání větší moci a kontroly nad vlastními životy a životními podmínkami. Sociální pracovník by měl být vnímavý k pocitům klienta. Je kladen důraz na *citlivost pracovníka* ke klientově zkušenosti s diskriminací a opresí. Intervenující pracovník musí brát v potaz faktory jako například rasu, etnicitu, věk, případné klientovo postižení, sexuální orientaci a podobně. V antiopresivních přístupech se vychází ze skutečnosti, že každý jedinec žije v určitém *sociálním kontextu*. Přestože je člověk chápán jako jedinečná bytost, je vhodné chápat v kontextu sociální lokalizaci daného jedince a jeho rasu, etnicitu a podobně.⁵⁹

⁵⁸ Srov. NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Marek Zeman, 2001, s. 108.

⁵⁹ Srov. tamtéž, s. 142.

V rámci antiopresivních přístupů můžeme hovořit o několika typech:

- *přístup asimilace* vychází z premisy, že migranti, kteří přicházejí do nového státu, přejímají jeho kulturu a životní styl. Sociální pracovník předpokládá kulturní deficit skupiny, ke které klient patří. Ze strany sociálního pracovníka je tedy snaha pomoci klientovi zvládat různé stupně akulturace a zároveň porozumět kulturnímu zázemí, ze kterého klient pochází. Je klientovi nápomocen při rozvinu dovedností potřebných k životu v novém prostředí,
- *liberální pluralismus* v sobě obsahuje základní myšlenku o rovných příležitostech. Jeho stoupenci se snaží o uplatňování stejných zásad při rozhodování. Přijímají se zákony zaručující všem stejná práva na stejné zacházení v zaměstnání, nebo například při obstarávání bydlení. Musí zde být pro všechny příležitost využití stejné škály sociálních služeb,
- *kulturní pluralismus* vychází ze skutečnosti, že v různých společnostech se mohou vyskytovat různé etnické skupiny, které si však udržují v odlišné míře své kulturní charakteristiky. Tyto kulturní charakteristiky mají být posilovány a ceněny, protože se rozšiřují ve společnosti znalosti a povědomí o jiných kulturách,
- *strukturalismus* rozlišuje různá postavení skupin v kapitalistické společnosti. Obvykle bývá toto nahlížení užito na postavení sociálních tříd. V současné době se toto nahlížení rozšiřuje dále na etnické a další kulturní (či sociální) popisy,
- závěrem je vhodné zmínit *perspektivy minoritních skupin*, které jsou důležité pro tvorbu různých služeb a mají být klíčové při jejich rozvoji. Minoritní skupiny více rozumí opresi, mají tzv. poznávací privilegium. Neznamená to však, že nikdo jiný útlaku neporozumí, spíše se tím zdůrazňuje, že je pochopení velmi komplikované.⁶⁰

⁶⁰ Srov. tamtéž, 143.

3.4 Vybrané metody práce s rizikovou mládeží

V rámci aktivit vhodných k metodám práce s rizikovou mládeží patří zejména výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti, zajištění kontaktu se společenským prostředím, sociálně terapeutická činnost, pomoc při uplatňování práv, zájmů a osobních záležitostí.⁶¹

Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi

Jedná se o služby pro rodiny s dětmi, u kterých je ohrožen vývoj dítěte v důsledku dlouhodobé krizové situace. Rodiče tuto situaci neumějí sami překonat bez pomoci zvenčí. Tato sociální služba v sobě zahrnuje činnosti, jako například:

- *výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti.* Patří sem pracovní výchovná činnost s dětmi i rodiči (u rodičů jde např. o podporu a nácvik rodičovského chování, hospodaření s penězi, nácvik sociálních kompetencí v komunikaci s úřady, školami,
- *zajištění kontaktu se společenským prostředím,*
- *sociálně terapeutické aktivity.* Jedná se o socioterapeutické činnosti, které přispívají k rozvoji osobních a sociálních schopností a dovedností. Toto podporuje sociální integraci osob,
- *podpora při uplatňování práv, příslušných zájmů a při vyřizování osobních záležitostí.* Je zde zahrnuta pomoc při vyřizování běžných záležitostí, pomoc při obnovení nebo posílení kontaktu s rodinou a další aktivity podporující sociální začlenění osob.⁶²

⁶¹ Srov. Kolektiv autorů, *Metodiky práce s dětmi a mládeží v sociálně vyloučených lokalitách*. Brno: IQ Roma Servis, rok neuveden, s. 23.

⁶² Srov. Sociální služby [online]. In: *Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi*. Poslední aktualizace 2014 [Citováno 22. 7. 2014], dostupné na WWW: < <http://www.socialnisluzby-ipjmk.cz/Folders/372-1-Socialne+aktivizacni+sluzby+pro+rodiny+s+děti+.aspx>>.

4 Zúčastněné pozorování v letním táboře Morry`s camp

V této kapitole uvedu základní charakteristiku personálu, popíši vstupní školení zaměstnanců, důvod seznámení s kazuistikami dětí. Popíši příjezd dětí do Morry`s campu.

Na základě zkušeností z vlastního pozorování popíši přístupy při práci se sociálně vyloučené mládeží v táboře Morry`s camp. U těchto přístupů se pokusím najít podobnost s přístupem orientovaným na člověka, s přístupem orientovaným na úkoly a s antiopresivním přístupem.

Poté uvedu relevantnost výchovy a působení na mládež mimo školní prostředí. Tento poznatek opírám o způsob práce s mládeží v táboře. Závěrem uvádím komunitní práci, jako velmi rozšířenou metodu sociální práce v USA. Charakterizují komunitní práci obecně a uvedu význam komunitní práce v Morry`s campu.

Charakteristika personálu

Zaměstnanci tábora se podílejí na vzdělávacích činnostech a na aktivitách spojených s pobytem v přírodě⁶³. Je velmi důležité, aby sami sloužili pro děti jako vzor. Morry`s camp přes léto zaměstnává 70 mladých lidí, jejichž průměrný věk je 21 let.⁶⁴

Jedná se zejména o studenty sociálních, zdravotnických a pedagogických oborů. Výběr personálu s výše uvedeným zaměřením je účelový z důvodu předpokládané informovanosti a určité odbornosti v přístupu k této cílové skupině⁶⁵. Volnočasové aktivity zajišťují převážně studenti oborů, kteří se svým zaměřením věnují mimoškolní výchově mládeže.⁶⁶

Personál v kempu je rozdělen do dvou typů, Kid Specialist a Support Staff. Kid Specialist pracuje přímo s dětmi, bydlí s nimi ve stanu a bezprostředně se podílí na jejich aktivitách. V táboře existovalo pracovní zařazení v rámci Kid Specialist, tzv. Camp Counselor⁶⁷. Personál, který spadal pod Camp Counselor musel mít prokazatelné znalosti či dovednosti, doložené nejlépe konkrétním osvědčením

⁶³ Pobyt v přírodě, konkrétně v lese, byl spojen s odlišným zázemím ubytování a náročnějším řešením hygienických potřeb jednotlivců. Mládež, včetně personálu, bydlela ve stanech na dřevěných podsadách, které byly rozmístěny po celém území tábora. Tábor byl rozdělen na dívčí a chlapeckou zónu, každá se nacházela na opačném konci lesa.

⁶⁴ Srov. Project Morry [online]. In: *Board + staff*, Poslední aktualizace 2013 [Citováno 13. 1. 2014], dostupné na WWW: <<http://www.projectmorry.org/pages/who-we-are/staff-board.php>>.

⁶⁵ Informace zjištěna na základě hovoru s Lukem Jonesem, ředitelem Morry`s campu.

⁶⁶ Tato informace se *nenachází* na oficiálních webových stránkách Projectu Morry, ale je zjištěna na základě hovoru s mými spolupracovníky.

⁶⁷ Ubytování personálu spadající pod toto označení bylo společné s personálem ze Support Staff. Personál obou typů bydlel ve stanech po šesti, dohromady vždy osoby stejného pohlaví.

z některých, táborem nabízených, volnočasových aktivit. Jednalo se především o taneční, pěvecké, sportovní dovednosti. Support Staff zajišťuje spíše technickou agendu kempu, spadají sem činnosti spojené s údržbou tábora, stravováním, zásobováním, administrativou spojenou s provozem kempu. V komunikaci byla důležitá interakce všech zúčastněných. Interakce mezi personálem Kid Specialist a Support Staff byla velmi potřebná, protože paralelně souvisela s interakcí mezi zaměstnanci a dětmi. Personál si kladal za cíl, aby k němu děti měly maximální důvěru.

Vstupní školení, teambuilding Kid Specialist a Support Staff

Již den po příjezdu do Morry's campu probíhalo školení zaměstnanců⁶⁸ kempu a formou teambuildingových her se upevňoval pracovní kolektiv⁶⁹.

Vstupní školení dále spočívalo v informativním seznámení s organizací Project Morry, která je zřizovatelem Morry's campu. Z newyorského Harlemu přijela sociální pracovnice, která nás informovala o problematice ghett na území Spojených států a o charakteristikách osob, které zmíněná ghetta obývají. Probíhaly diskuse o toleranci, rasismu, chudobě, lidských právech a přístupu k etnickým menšinám. Sociální pracovnice uvedla, že předpokladem úspěšné spolupráce organizace Project Morry s jedincem, je aktivní zájem rodiny, ze které dítě pochází. Tento zájem je například vyjádřen zájmem rodiny o pobyt dítěte v táboře Morry's camp. Nutná plná informovanost (mezi organizací Project Morry, dítětem a rodinou, ze které pochází) spočívá ve vědomí rodiny, co je konkrétním cílem organizace v přístupu k jejich dítěti a vědomé nezatajování informací v osobní složce (kazuistice) dítěte, které jsou nezbytné k efektnímu působení na konkrétní dítě. Bylo zdůrazněno, že spolupráce je založena na principu dobrovolnosti, žádná instituce tedy nenařizuje sociálně vyloučené rodině spolupráci. Je tedy zcela na konkrétní rodině, zda nabízenou pomoc, respektive příležitost pro své dítě využije či nikoli. Spolupráce by měla být však dlouhodobá,

⁶⁸ Zajímavou skutečností bylo „multidisciplinární složení“ personálu. Jednalo se o studenty oborů pomáhajících profesí, jako například budoucí sociální pracovníci, vychovatelé, zdravotní sestry, pedagogové. Na základě hovorů vedených s jinými členy personálu a s ředitelem tábora tedy soudím, že výběr zaměstnanců tábora byl účelový, protože se předpokládá jistá informovanost a vhlad do problematiky sociálně vyloučené mládeže.

⁶⁹ Nešlo pouze o upevňování kolektivu pomocí her, vedení kempu šalamounsky vyřešilo problém technické přípravy budov a zázemí pro děti. Bylo nutné do příjezdu prvního autobusu s dětmi připravit bydlení a sociální zázemí. Příprava bydlení zahrnovala samotnou stavbu stanů, respektive natažení nepromokavých plachet nad dřevěnou podestu stanu, ve kterých budou děti bydlet, přemístění postelí a matrací z hlavního skladu do jednotlivých stanů. Celý tábor se na příjezd dětí připravoval svépomocí. Mužský personál kempu sekal travní porost hřiště, natíral dřevěné budovy, kajaky a loďky, čistili bazény, natahoval sítě, nafukoval míče.

jedině tak může dojít k pozitivním změnám. Z tohoto důvodu se organizace dětem věnuje celoročně, pořádá různá společná setkání, kulturní akce a besedy s bývalými účastníky programu Project Morry.

Ředitel tábora při školeních vyprofiloval dva turnusy dětí, které měly do tábora přijet. Jednalo se o dvě skupiny po 150 dětech ze sociálně vyloučených rodin hispánského nebo afroamerického původu. Děti pocházely převážně ze státu New York, ve kterém se tábor nacházel, a států sousedních. Konkrétně se jednalo o státy Connecticut a New Jersey. Část dětí pocházela přímo z New York City.

Pro bezproblémovou spolupráci personálu, bylo nutné stanovit jasné hranice, které by život v táboře vymezily. Aby nedocházelo k nedorozumění, zaměstnanci tábora byli pečlivě seznámeni se základními pravidly tábora.

Jednalo se především o:

- absolutní zákaz požívání alkoholu a jiných omamných látek v okolí a na přilehlých pozemcích kempu, a dovoz těchto látek do tábora. Zde jednoduše platila nulová tolerance, pokud někdo toto pravidlo porušil, byl okamžitě propuštěn. Bylo nutné jít dětem, které pocházely z rizikového prostředí, příkladem,
- hotovost a cenné věci každého člena personálu neponechávat ve stanu, ale uložit do trezoru v hlavní kanceláři tábora,
- zákaz používání mobilního telefonu před dětmi a jeho případné půjčování,
- zákaz žvýkání, které je považováno na území tábora za neslušnost,
- zákaz dovozu a konzumace čokolády, oříšků a jiných cukrovinek (tzv. candies) na území tábora,
- zákaz používání hrubých slov,
- zákaz používání jiného než anglického jazyka v komunikaci s dětmi.⁷⁰

Tato základní pravidla bylo nutné dodržovat, přestože se některá mohla zdát zarážející, až kontroverzní. Zákaz dovozu a konzumace čokolády, oříšků a jiných cukrovinek na území tábora byl jistou prevencí před nadváhou, kterou některé děti, na základě dostupných informací z kazuistik, prokazatelně trpěly. Zákaz používání jiného než anglického jazyka v komunikaci s dětmi měl své, celkem logické opodstatnění. V USA obecně se jedná o záležitost neslušnou, pokud dlouhodobě komunikujete před někým v jazyce, kterému další účastník komunikace nerozumí. Zároveň je uváděn

⁷⁰ Pravidla sepsána na základě školení, na kterém jsme byli o nich informováni.

do rozpaků, je způsobena jeho zmatečnost a určité dočasné vyčlenění z komunikace, které se ale fyzicky účastní. Vzniká určitá nepřijatelná komunikační bariéra, která by, v přeneseném slova smyslu, popřela cíle a snažení celé organizace Project Morry o začleňování hispánské a afroamerické mládeže do společnosti.

Dále byla stanovena pravidla pro skupinovou komunikaci a pro výměnu názorů. Jednalo se především o pravidlo respektování názoru druhého, neskákání si do řeči a oslovení se jménem. Každý mohl do debaty vstoupit, avšak svůj zájem o sdělení svého pocitu či názoru signalizoval zvednutím pravice. S těmi pravidly pro skupinovou komunikaci byly samotné děti po příjezdu do tábora také seznámeny.

Seznámení s kazuistikami dětí

Jednalo se o děti, kterým se Project Morry věnuje celoročně, monitoruje je a prosociálně na ně působí.

Podpora organizace spočívá ve sledování a kontrole jejich studijních výsledků, děti mají možnost účastnit se celoročně kulturních aktivit pořádaných organizací. Zaznamenávalo se například to, zda se jedná o dítě z úplné či neúplné rodiny, jeho školní výsledky, záliby, způsob, jakým tráví volný čas, počet sourozenců. Seznámení s kazuistikami dětí bylo důležité pro navázání prvotního kontaktu s dětmi, při komunikaci s nimi a pro vytváření volnočasových aktivit (jaké mají zájmy...).

Příjezd dětí do Morry`s campu a rozdělení mládeže v táboře do výchovně vzdělávacích skupin

Po týdně příprav přijely děti do tábora. Dopravu, stejně jako celý třítydenní pobyt, hradil Project Morry, čímž zmizela bariéra finanční nedostupnosti pro rodiny, ze kterých děti pocházely.⁷¹

Základní rozdělení mládeže v táboře bylo na dívky a chlapce. Každé pohlaví obývalo stany na opačné straně tábora a mělo vlastní plán denních aktivit. Protože mládež, která v táboře trávila léto, byla ve věkovém rozmezí 9 – 18 let, bylo nutné dále

⁷¹ Jak již bylo zmíněno, děti pocházely z rodin hispánského a afroamerického původu. Při prvním setkání bylo důležité nedat na sobě znát údiv. Vzhledem ke skutečnosti, že cena spotřebního zboží (oblečení, elektronika, kosmetika) v USA je nízká oproti cenám evropským, není problém, ani pro děti z nízkopříjmových rodin, je obléct značkově a relativně kvalitně. Proto vizuální první dojem může se jevit zarážející. Děti, které do tábora přijely, již od prvního pohledu potvrzovaly zmíněnou skutečnost, že sociální vyloučení v západním světě není čistě o materiálním a potravinovém strádání. Děti přijely ve sportovních teplákových soupravách a obuvi světových značek. Odhadem polovina dětí trpěla viditelnou nadváhou a ve dvou třetinách kazuistik bylo upozornění na potravinové alergie.

vytvořit výchovně vzdělávací skupiny tak, aby respektovaly vývojovou fázi, ve které se daná skupina nachází. Při tvorbě oddílů se tedy zohledňovalo pohlaví a věk.

Byly vytvořeny tři hlavní skupiny. Do první spadali jedinci ve věkovém rozmezí 9 let – 12 let. V druhé skupině se jednalo o rozmezí 13 let – 15 let a poslední, nestarší skupina byla složena z mládeže od 16 let do 18 let.

Děti umístěné v nejmladší skupině bydlely ve stanu vždy alespoň s jedním členem Kid Specialist, který nad nimi vykonával celodenní a noční dozor, dohlížel na pravidelnou osobní hygienu každého člena skupiny, na dodržování pitného a stravovacího režimu. Mládež ve skupině věkového rozmezí od 13 let – 15 let spolu se s věkově nejstarší skupinou, měla odlišný denní plán aktivit než skupina nejmladší.

4.1 Vypozorované přístupy při práci se sociálně vyloučenou mládeží v táboře Morry`s camp

Na základě zúčastněného pozorování, se pokusím popsat přístup k sociálně vyloučené mládeži v táboře a na konkrétních příkladech najít podobnost s přístupy, které jsem teoreticky vymezila v kapitole 3.3.

4.1.1 Vypozorované podobnosti s přístupem orientovaným na člověka

Jako důležitý příklad využití tohoto přístupu bych uvedla zásady přístupu k mládeži, které nám byly oznámeny při úvodním školení. Konkrétně se jednalo o vytvoření autentického přátelství dítěte, Kid Specialist a Support Staff (pomáhajících pracovníků). Autentické přátelství měla podpořit například skutečnost, že mládež bydlela po malých skupinkách společně se členem Kid Specialist.

Ředitel tábora nám zdůraznil, abychom nehodnotili chování mládeže a respektovali jejich osobnost (zachovali si nehodnotící postoj). Právo člověka na vlastní důstojnost a rozvoj, úcta k lidské osobnosti jsou nejen často opakovanou zásadou v táboře, ale je to charakteristický rys americké výchovy, se kterým jsem se nejednou na území Spojených států setkala. Ono zdůrazňování lidské důstojnosti a úcty každého člověka je pro Američany typické. Důležitá byla empatie a nutná pozitivní vazba mezi mládeží a členy personálu, která usnadňovala každodenní spolupráci. Bylo velmi důležité, aby si jedinec vytvořil pozitivní vztah k sobě samému, nazývaný jako sebepojetí.

4.1.2 Vypozorované podobnosti s přístupem orientovaným na úkoly

Důležitým úkolem všech pracovníků tábora bylo *rozvíjet sebedůvěru a sebeúctu mládeže*. Byli jsme upozorněni, že malá sebedůvěra jedince vzniká například hloupými vtipy od druhých lidí, podceňováním, nezdravým množstvím kritiky a jeho osobními problémy.

S dětmi se později, v průběhu léta hrály hry, jako například hra na silné stránky (Strong Steve). Děti seděly v kruhu a každý se představil jménem a uvedl jeho silnou stránku, vlastnost. Poté probíhaly diskuse, bylo zde důležité uvědomění si silných stránek jedince.

Děti se vždy po jídle odebraly do jednotlivých částí tábora, kde se věnovaly různým volnočasovým aktivitám, od hraní fotbalu, tenisu, basketbalu po jízdu na kajaku, hodiny plavání. V táboře bylo zajímavé pozorovat hudební talent, převážně afroamerických dětí.⁷² Tento zřejmý um byl hozenou rukavicí pro personál z Camp Counselor, který vedl hudební kroužek. Jejich hlavním úkolem bylo dále rozvíjet v rámci kroužku přirozený talent těch, kteří nejvíce usilovali o další zlepšení.⁷³ Pracovníci tábora nechávali na dítěti, jaký způsob trávení volného času si vybere. V tomto zde spočívala hlavní myšlenka – v hledání silných stránek jedince (např. jeho talentu *na něco*) a v posilování sebedůvěry.

Například samotné podílení se dětí na běžném provozu tábora mělo své výchovné opodstatnění. Nenásilnou formou jim byla vštěpována zodpovědnost za svěřenou práci, trpělivost a samostatnost při jejím výkonu, význam práce v kolektivu a nutnost vzájemné komunikace při práci.

V táboře byly také děti s prospěchovými problémy. Na základě zájmu dětí se vytvořily edukační skupiny, respektive doučovací kroužky. Každý, kdo projevil zájem o účast, mohl do kroužku docházet. Personál z Camp Counselor, který byl zdatný v dané problematice, jim vysvětloval a doučoval nepochopenou látku. Nejčastěji se jednalo o problémy s matematikou, a u starší mládeže také s fyzikou. Tyto doučovací kroužky byly tvořené maximálně čtyřmi dětmi a jedním Consellorem, který rozuměl danému problému. Existoval zde princip dobrovolnosti, nikdo nemohl jedince nutit docházet doučovacího kroužku. Přesto byl o doučování velký zájem.

⁷² Průřezově věkem, nebylo snad zde dítě, které by neumělo zpívat. Již po několikadenním pozorování bylo zřejmé, že tyto děti, nadneseně řečeno, mají zpěv, tanec a rytmus zkrátka v krvi.

⁷³ Mládež měla v táboře vlastní ozvučenou zkušebnu, ve které bylo k dispozici vše, co mohla budoucí „Star“ potřebovat.

4.1.3 Vypozorované podobnosti s antiopresivními přístupy

Jak bylo již několikrát uvedeno, děti pocházely především z afroamerického a hispánského prostředí. Na počátečním školení personálu byla vysvětlena důležitost pochopení etnického prostředí, ze kterého mládež pocházela a nastíněn sociální kontext, ve kterém mládež žije. Antiopresivní přístupy jsou založeny na několika principech, které jsou podrobněji rozepsány v kapitole 3.3.3. Některé principy bych však zdůraznila, vzhledem k mému zúčastněnému pozorování. Jedná se především o princip spoluúčasti. Je důležité, aby se dítě podílelo na tvorbě „služeb“ pro něho určených. Participace mezi dítětem a pracovníkem je velmi důležitou složkou vzájemné komunikace. Některé získané dovednosti mohou používat k aktivní změně podmínek, ve kterých mládež mimo letní tábor žije. Snaha pracovníků tábora spočívala ve zmocňování mládeže získat kontrolu nad vlastním životem a podmínkami. Například přes pochopení školní látky je pravděpodobné, dojde ke zlepšení školního prospěchu.

Spravedlnost, rovnost a spoluúčast byly často skloňovány v rámci přístupu k mládeži v táboře. Důraz na spoluúčast bych v rámci tábora charakterizovala jako snahu pracovníků, aby jedinci se sami začleňovali do volnočasového programu a aktivit dle jejich zájmů a možností.

4.2 Výchova a působení na mládež mimo vyučování v táboře Morry`s camp

Na základě poznatků z pobytu v Morry`s campu, blíže popsanych v kapitole věnované zúčastněnému pozorování, uvádím relevantnost výchovy a působení na mládež mimo školní prostředí.

Je vhodné zdůraznit, že výchova mimo vyučování je podstatnou částí vzdělávacího působení, vede jedince k racionálnímu nakládání s volným časem, rozvíjí jeho vlohy a případný talent, utvrzuje jeho morální vlastnosti, které jsou pro společnost žádoucí. Právě hodnotné a permanentní celoživotní záliby pozitivně usměřňují partnerské vztahy a budoucí výchovu dětí v rodině. Je zřejmé, že se předchází sociálně nevhodným a nezdravým formám chování. Výchova mimo vyučování zdůrazňuje mimo jiné využívání volnočasových aktivit pro přípravu na budoucí povolání a na úspěšnou orientaci na pracovním trhu.⁷⁴

⁷⁴ Srov. PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času: teorie, praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času*. Praha: Portál, 1999, s. 39.

Mimoškolní výchova plní funkci *výchovnou, zdravotní a sociální*. *Funkce výchovná* je charakteristická tím, že jednotlivé instituce participují na vývoji talentu mládeže, usměrňují jejich potřeby a zájmy, definují jejich vhodné postoje a morální vlastnosti. *Zdravotní funkci* tyto instituce plní tím, že usměrňují režim dne obměnami aktivit odlišného typu (střídání psychických a fyzických činností, práce a chvilíků oddechu...). Neméně důležitá *sociální funkce* zajišťuje například vyrovnání diference mezi rozdílnými materiálními i psychologickými podmínkami v rodinách, ze kterých mládež pochází. Svým působením a celou svou prací instituce (jako například právě Morry`s campu) pro výchovu mimo vyučování participují na vytváření vhodných sociálních vztahů.⁷⁵

4.3 Význam komunity a komunitní práce v táboře Morry`s camp

Termín „komunita“ je mnohoznačný a jeho významy jsou různé. V sociální práci se nejčastěji můžeme setkat s dvojitým vymezením. V případě prvním je chápána jako „teritoriální komunita“, která v tomto smyslu označuje lidi žijící na společném území (rozloha území však není rozhodující). V případě druhém je komunita chápána jako „zájmová komunita“. Komunitou je zde tedy rozuměna skupina lidí, kteří mají společné zájmy či lidé se stejným etnickým původem a podobně.⁷⁶

Z mých osobních zkušeností při pobytu v USA bych spíše verifikovala druhé vymezení termínu komunita. Je zajímavé pozorovat, že sami Američané obecně nazývají *komunitou* snad každé seskupení lidí, které je vytvořeno za nějakým společným cílem, zájmem⁷⁷.

Tento výraz je zde chápán spíše v obecné rovině, význam a účel založení je znám až po prvotním seznámení se s konkrétní komunitou. V USA se tedy můžeme setkat například s komunitami založenými v rámci obce na podporu jejího rozvoje, komunitou na podporu kulturního života určité městské části, dále s židovskou komunitou, komunitou Amišů či jiných jinými náboženskými komunitami.⁷⁸

Luke Jones, ředitel tábora Morry`s camp, se samozřejmě o táboře hovořil také jako o komunitě. Letní tábor Morry`s camp a celá nezisková organizace Project Morry naplňuje základní charakteristiky komunity, tak, jak ji definujeme pro potřeby sociální práce.

⁷⁵ Tamtéž, s. 42 - 43.

⁷⁶ Srov. NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Marek Zeman, 2001, s. 131.

⁷⁷ Srov. tamtéž.

⁷⁸ V Kalifornii jsem měla možnost se osobně setkat s příslušníky například scientologické komunity.

Jedná se především o:

- společné sdílení hodnot,
- vzájemnou péčí, důvěrou a týmovou prací členů,
- účelnou vnitřní komunikací,
- utváření vazeb,
- schopností vychovávat a předávat hodnoty následující generaci,
- otevřeností k budoucnosti.⁷⁹

Mezi vyznívaná znaky, kterým bych Project Morry definovala jako komunitu splňující filantropický přístup, patří zejména rozšiřování možností jedinců ovlivňovat to, co se s nimi děje zapojením do Projectu Morry a vedením k odpovědnosti a samostatnosti, například využitím možnosti strávit léto v Morry`s campu. Mezi rysy komunitní práce v rámci organizace Project Morry je třeba zmínit důraz na prevenci problémů a dobrou přizpůsobivost při získání nové mládeže. V životě tábora je zajímavé pozorovat, jak je důležitý individuální přístup ke každému jedinci, respektování jeho názoru a rozvíjení jeho případného talentu a zálib.

Problémy, které pomáhá řešit komunitní práce

Komunitní přístup vede odborníky k zamýšlení se nad životními podmínkami lidí. Komunitní práce se zasazuje o pozitivní změnu existenčních podmínek v místní komunitě. Nejčastěji se jedná o pomoc se začleňováním menšiny, zlepšením životního prostředí, dostupnosti sociálních služeb, dopravy, kulturního vyžití.⁸⁰

Role, moc a odpovědnost komunitního pracovníka

Role komunitního pracovníka je založena na podpoře a hledání kladných vlastností a zdrojů komunity jako celku, ale i jeho jednotlivých členů. Je podstatné neopomíjet pozitivní zkušenosti získané v průběhu řešení uvnitř komunity. Komunitní pracovník poskytuje služby a svou podporu k hledání řešení problému v komunitě. Avšak rozhodování pro konkrétní řešení je již záležitostí členů komunity. Pokud členové komunity nejsou v otázce řešení náležitě zainteresováni, navržená opatření pravděpodobně nebudou účelná.⁸¹

⁷⁹ Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003, s. 254.

⁸⁰ Srov. SOBOTKA, J. *Práce s komunitou*. Praha: PVŠPS, 2010, s. 55.

⁸¹ Srov. tamtéž, s. 58.

Závěr

Cílem bakalářské práce bylo *popsat* možný přístup k sociálně vyloučené mládeži v USA. Přístupy, jakými k sociálně vyloučené mládeži v rámci sociální práce můžeme přistupovat, byly zmíněny jak teoreticky, tak jsem se pokusila právě v rámci zúčastněného pozorování najít podobnost s přístupy využitými v letním táboře Morry`s camp. Zpětně bych si dovolila přístup v táboře Morry`s camp nazvat přístupem eklektickým.

Nejednalo se pouze o nalezení podobnosti s přístupy při práci v táboře s mládeží. Nemalý důraz byl kladen na komunity a komunitní práci, které jsem se v mé práci věnovala v závěru čtvrté kapitoly. Právě Spojené státy mohou být určitou inspirací pro využití komunitní práce při práci a v přístupu k sociálně vyloučené mládeži. Na toto také ve své práci poukazují. Přestože je americká kultura a historie odlišná od evropské, v rámci globalizace a obrovské migrace obyvatelstva se obě společnosti setkávají s obdobnými problémy, jako právě například s problémy sociální exkluze určité skupiny. V některých oblastech sociální práce již existuje ona inspirace z USA při řešení sociálních problémů. Avšak je důležité si uvědomit, že evropská společnost, na rozdíl od americké, má silné historické kořeny ve státním sociálním smýšlení a pomoci. Některé postupy jsou právě proto stěží uplatnitelné například v českém prostředí (silný vliv a obrovská podpora neziskových organizací a drobných dárců, které tvoří ony komunity, jako je tomu právě v USA).

V táboře bylo obdivuhodné pozorovat nadšení a zápal pracovníků, kteří se podíleli na tvorbě činností pro děti určených. I tato skutečnost, která nemůže být opomenuta, ono *americké nadšení a zápal pro věc*, dokreslovala přístupy. Snad vrozený optimismus a naděje na „lepší zítřky“ je vlastnost, která mě na lidech žijících v USA nepřestává udivovat. Často se zde používají mezi lidmi hesla jako „You can do it“ nebo „Yes, we can“, která také použil současný prezident USA Barack Obama při své první prezidentské kampani v roce 2008. Při pohledu na současného amerického prezidenta pochopíme sílu oněch slov, která člověka utvrzují v jejich významu. Zjednodušeně, a v přeneseném slova smyslu, *všechno je možné*.

Může se zdát, že otázka sociálně vyloučených je tématem složitým a pro nejednu zemi problémem neřešitelným. Osoby sociálně vyloučené obecně a více či méně radikální řešení problémů s vyloučením spojených, se stávají vděčným tématem politických kampaní při honbě za hlasy voličů. Avšak po zkušenosti z USA bych

neviděla situaci zcela negativně. Myslím však, že toto téma bude otevřené po mnoho dalších let, a to nejen v severoamerické a evropské společnosti. Záleží na každém z nás, jak se ke svým možnostem a schopnostem postavíme, zda využijeme nabízené šance. Protože zkrátka platí, *Yes, we can.*

Zúčastněné pozorování, které jsem měla možnost realizovat v letním dětském táboře Morry`s camp, bylo pro mě neocenitelným přínosem a nemalou zkušeností.

Seznam použité literatury

Literární zdroje

BARGEL, M., MÜHLPACHR, P. a kol. *Inkluze versus exkluze – dilema sociální patologie*. Brno: Institut mezioborových studií, 2010. ISBN 978-80-87182-12-3.

HALÁSKOVÁ, R. *Kapitoly ze sociální politiky*. Ostrava: Ostravská univerzita, Repronis Ostrava, 2003. ISBN 80-7042-639-X.

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metoda a aplikace*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-485-4.

KOLEKTIV AUTORŮ, *Metodiky práce s dětmi a mládeží v sociálně vyloučených lokalitách*. Brno: IQ Roma Servis, rok neuveden. ISBN neuvedeno.

KOLEKTIV AUTORŮ, *Úvod do terénní sociální práce*. Brno: DROM, 2002. ISBN neuvedeno.

KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. 4. aktualizované vydání. Praha: ASPI, 2007. ISBN 978-80-7357-276-1.

LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. Praha: GRADA, 1998. ISBN 80-7169-195-X.

MAREŠ, P. *Faktory sociálního vyloučení*. Praha: VÚPSV, 2006. ISBN 80-87007-15-8.

MAREŠ, P., HORÁKOVÁ, M., RÁKOCZYOVÁ, M. *Sociální exkluze na lokální úrovni*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2008. ISBN 978-80-7416-014-1.

MAREŠ, P., SIROVÁTKA T. *Sociální exkluze*.

MAŘÍKOVÁ, H., PETRUSEK, M., VODÁKOVÁ, A. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-311-3.

MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2.

MATOUŠEK, O. a kol. *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-002-X.

NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Marek Zeman, 2001. ISBN 80-903070-0-0.

PAOLINI, G. *Zpráva Youth Social Exclusion and Lessons from Youth Work*. Brussels: European Commission, 2011, ISBN nevedeno.

PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času: teorie, praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-295-5.

PTÁČEK, R., KUŽELOVÁ, H. *Vývojová psychologie pro sociální práci*. Praha: MPSV, 2013. ISBN 978-80-7421-060-0.

RAVALLION, M. *Poverty Comparisons: A Guide to Concepts and Methods*. Washington, D. C., The World Bank, 1992. ISBN nevedeno.

SOBOTKA, J. *Práce s komunitou*. Praha: PVŠPS, 2010. ISBN 978-80-904541-4-9.

SÝKORA, L., TEMELOVÁ, J. *Prevence prostorové segregace*. Praha: Univerzita Karlova, Ministerstvo pro místní rozvoj, 2005. ISBN nevedeno.

TOUŠEK, L. *Sociální vyloučení a prostorová segregace*. Plzeň: CAAT, 2007. ISBN nevedeno.

WAISOVÁ, Š (ed.). *Chudoba a bohatství v současném světě*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-86898-86-5.

ŽIŽLAVSKÝ, M. *Metodologie pro Sociální politiku a sociální práci*. Brno: Masarykova univerzita, 2003. ISBN 80-210-3110-7.

Webové zdroje

Project Morry [online]. In: *Board + staff*, Poslední aktualizace 2013 [Cit. 13. 1. 2014], dostupné na WWW: <<http://www.projectmorry.org/pages/who-we-are/staff-board.php>>.

Project Morry [online]. In: *Morry`s camp*, Posl. aktualizace 2013 [Cit. 13. 1. 2014]. Dostupné na WWW: <<http://www.projectmorry.org/pages/our-programs/camp-morry.php>>.

Project Morry [online]. In: *Our Programs*, Posl. aktualizace 2009 [Cit. 13. 1. 2014], Dostupné na WWW: <<http://www.projectmorry.org/pages/our-programs/introduction.php>>.

Sociální služby [online]. In: *Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi*. Poslední aktualizace 2014 [Citováno 22. 7. 2014], dostupné na WWW: <[http://www.socialnisluzby-ipjmk.cz/Folders/372-1 Socialne+aktivizacni+sluzby+pro+rodiny+s+detmi+.aspx](http://www.socialnisluzby-ipjmk.cz/Folders/372-1+Socialne+aktivizacni+sluzby+pro+rodiny+s+děti+.aspx)>.

Wikipedie [online]. In: *Práh chudoby*. Posl. aktualizace 2013 [Cit. 13.1. 2014]. Dostupné na WWW:<http://cs.wikipedia.org/wiki/Pr%C3%A1h_chudoby#cite_note-8> .

Ostatní zdroje

Dokument studentský summit. *Integrace sociálně znevýhodněných a vyloučených skupin*. Praha: AMO, 2010.

Abstrakt

FOLTINOVÁ, Z. *Konkrétní přístup k sociální exkluzi v USA u mládeže*. České Budějovice 2014. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra etiky, psychologie a charitativní práce. Vedoucí práce Mgr. L. Maliňáková.

Klíčová slova: chudoba, sociální vyloučení, přístupy k mládeži, mládež, osoby ohrožené sociálním vyloučením, komunita

Práce se snaží popsat konkrétní přístup k sociální exkluzi v USA u mládeže. Na základě zúčastněného pozorování reflektuji přístup v táboře Morry`s camp a hledám podobnosti s teoretickými přístupy.

Abstract

The specific approach to social exclusion among young people in the USA.

Key words: poverty, social exclusion, access to young people, youth, persons at risk of social exclusion, community

Bachelor`s thesis tries to describe a particular approach to social exclusion among young people in the USA. Based on participant observation in the camp reflect the approaches Morry`s camp and seeking similarities with theoretical approaches.